

Václav Zykmond

O historických proměnách termínu „umělecká avantgarda“

Tak jako se všechny kategorie, jichž užívá věda, v průběhu historie ve svém významu mění, mění se i význam termínu „umělecká avantgarda“. Jedním z důkazů tohoto faktu je skutečnost, že četní žijící představitelé meziválečných avantgard pochybují dnes o tom, zda vůbec avantgardy ještě existují a že naopak ti mladší umělci, kteří jsou přesvědčeni o své příslušnosti k soudobým, dnešním „avantgardám“, nechápou ona zákonitá začlenění uměleckých meziválečných avantgard do všeobecného, jednotného progresivního procesu, zejména do progresivních procesů sociálních, politických, ideologických, že nechápou ona začlenění, která byla ve dvacátých a začátkem třicátých let něčím zcela samozřejmým. Dochází tak k mnohým nedorozuměním, nejasnostem a často k nedialektickému přístupu k významu termínu „umělecká avantgarda“, který — podle některých teoretiků a historiků — je termínem s více či méně konstantním, ahistorickým významem a je často navíc redukován jen na jednu avantgardní tendenci. Vysvětlovat tyto rozpory různosti názorů odlišných generací je, podle mého soudu, zcela pochybené, protože příčiny dané situace jsou daleko hlubší.

Ve svém příspěvku bych se chtěl pokusit poukázat na některé z nich. K tomu je ovšem třeba položit si nejprve aspoň dvě zásadní otázky.

Otázka první:

Čím byly umělecké avantgardy v dobách svého vzniku a proč vlastně vznikaly?

Umělecké avantgardy vznikaly v konkrétních společenskohistorických podmínkách, jejichž významným rysem je zásadní rozpojení úhrnné lidské činnosti na činnosti odpovídající opakující se mechanické práci a na činnosti odpovídající neopakovatelné tvorbě. Přehradu, které vytvořilo toto rozštěpení kdysi jednotné lidské aktivity, která původně nebyla ani jen prací, ani jen tvorbou, vedlo na jedné straně k atomizaci uměleckých projevů, ke vzniku četných uměleckých tendencí s různými programy, na druhé straně však k jejich izolaci od masy konzumentů, pro něž se umění stávalo postupem doby čím dále tím méně dostupné a tedy čím dále tím méně nezbytné.

(Paul Klee to kdysi vyjádřil zoufalou větou: „Uns trägt kein Volk.“) Tato situace samozřejmě působila nejen na sféru umělovy materiální existence, ale vyvolávala také radikální změny v jeho vědomí: umělec začal trpět pocitem samoty, bezmocným pocitem někoho, kdo je odsouzen hovořit k hluchému. Odloučenost, izolovanost, osamocenosť vyvolávaly nutně touhu po negaci. Umělci se začali sdružovat do společenství, která měla být náhradkou ztraceného publika, neboť byla společenstvím lidí obdobných uměleckých názorů i obdobné umělecké citlivosti.

Avšak avantgardy nelze vymezit jen jako izolované celky uprostřed nechápajících mas, protože jejich historické kořeny přesahují daleko doby, v nichž vznikaly: avantgardy — v původním významu tohoto termínu — byly rovněž v jistém smyslu pokračovatelkami romantických tradic, jež vytvořili ti umělci minulosti, kteří, ve své době rovněž nepochopení, se stali s historickým odstupem bezmála symboly vzpoury. Jejich vzpoura byla převážně namířena proti stabilizovaným nebo stabilizujícím se estetickým či uměleckým hodnotám, proti podmínkám, v nichž umění je odsouzeno existovat v osamocení a méně často — jen v ojedinělých případech — i proti příčinám těchto podmínek. Protože však společenskohistorický charakter těchto podmínek se uplatňuje i v různých rovinách netvůrčích činností, ocitali se tito „vzbouřivší se“ umělci zcela bezděčně, z valné části neuvědoměle, na téže straně barikády, na níž stály uražené a ponížené masy. Nieméně rozštěpení lidské činnosti se nadále stupňovalo stupňující se specializací činností (dělbou práce) a je zcela logické, že tu přišly ke slovu dvě diametrálně rozlišné síly. Na jedné straně tu existovala síla přitažlivá, jejíž příčiny byly zcela vně specifických činností (včetně tvorby), ale jež se nemohla projevit ve vzájemném porozumění, které by naznačovalo jakékoli řešení vztahu moderního projevu k lidovým masám a naopak tu existovala odstředivá síla znemožňující žádoucí kontakt, síla vedoucí k vzájemnému neporozumění a k dalšímu rozštěpení kultury a společnosti. (Odtud také příčina četných anarchistických mo-